

UDK 27-72-725-774-45:3
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 13. 9. 2010.
Prihvaćeno: 22. 9. 2010.

CRTICE O STANJU I PERSPEKTIVAMA SVEĆENIKÂ U DRUŠTVU

Gordan ČRPIĆ

Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve
Heinzlova 5, 10 000 Zagreb
gordan.crpic@zg.t-com.hr

Sažetak

Rad nosi naslov »Crtice o stanju i perspektivama svećenikâ u društvu«. Autor se odlučuje za ovakav naslov budući da drži kako u jednom kratkom radu nije moguće iznijeti svu problematiku vezanu za ovu temu. U analizi polazi od nekoliko teoretskih modela polazeći od pretpostavke da se stanje svećenika u suvremenom hrvatskom društvu ne može gledati izolirano od ukupnih trendova u zapadnim društvima koji na razne načine utječu na stanje u hrvatskom društvu. Tu se poglavito oslanja na radove Danièle Hervieu-Léger, Grace Davie, José Casanova i Zygmunta Baumana. Posebno apostrofira da je u zapadnim društvima došlo do prekida »lanca sjećanja« koji je proizročio nemogućnost adekvatne religijske socijalizacije te su u tom kontekstu svećenici zastupnici, suvremeni arhivari religijskog sjećanja koji kroz hiperestetiziranu liturgiju i strogo obdržavanje moralnih normi, kao eksperti za religiozno, čuvaju poklad vjere u sekulariziranom društvu, koje se sâmo ne drži religijskih i moralnih postulata ali traži ekspertni religijski servis ove vrste. Druga se perspektiva oslanja na Casanovinu ideju o »deprivatizaciji« religije, odnosno na činjenicu da je religija, napose kršćanstvo, jedan od najsnažnijih socijalnih pokretača i da ne može ostati u sferi privatnoga i estetskoga. Tu se otvara velika perspektiva za djelovanje i prisutnost Crkve, kako svećenikâ tako i laika u socijalnoj sferi. U tom kontekstu svećenici nisu ekskluzivni eksperti izolirani od vjerničkog puka, već su dio toga puka, dio »naroda Božjeg« koji zajedno djeluje u društvu, posebice u pomoći potrebnima. Naravno, liturgija i tu igra bitnu ulogu ali u funkciji nadahnuća za djelovanje, a ne ahiviranja sjećanja.

Ključne riječi: svećenici, zajednica, sjećanje, obitelj, liturgija.

Uvodno promišljanje

Prije svega valja reći da je ovdje riječ o veoma zahtjevnoj i složenoj temi koja dotiče mnoge sfere crkvenog i društvenog života te se može obrađivati iz raznih aspekata.

U ovome radu ograničit ćemo se na sociološko iščitavanje stanja perspektiva svećenika u suvremenom europskom, a onda i hrvatskom društvu. Naravno, ovakav rad nemoguće je ozbiljno postaviti bez povremenih, nužnih oslanjanja na teološki diskurs, koji će posebno doći do izražaja na kraju ovoga promišljanja u kojemu se upravo otvara perspektiva teološke refleksije stanja i perspektiva svećenika u suvremenom društvu.

Ustvari, držimo da je dohodište ovoga rada, rezultati sociološke refleksije, polazište za jednu sustavnu teološku analizu. Sociološko dolazište teološko je polazište – ili barem poticaj.

Kada kažemo »sociološko« opet se moramo ograničiti jer sociološki se ova problematika može sagledavati pod raznim kutovima i uporabom raznih metodologija. Mi smo se odlučili za pristup koji sintetizira nekoliko, rekli bismo praradigmatskih teoretskih uvida kroz koje ćemo iščitavati pojedine empirijske nalaze.

Tu mislimo na teoretske refleksije autora Danièle Hervieu-Léger, Grace Davie te Joséa Casanove i empirijske radove raznih istraživanja provedenih u Hrvatskoj proteklih godina a koji reflektiraju naznačenu problematiku.

Svakako, bilo bi preuzetno u jednome radu imati pretenziju dati cjelovitu sliku stanja i perspektiva svećenika u Hrvatskoj. To uvelike premašuje obim jednoga članka i bilo bi primjerenije za formu monografije, no nekoliko »crtica« za koje držimo da bi ih valjalo imati u vidu u promišljanju ove problematike, moguće je iznijeti u jednoj zaokruženoj, ali otvorenoj formi.

Logično, prvo pitanje koje se postavlja kad se spomene ovo troje autora jest: zašto baš ti autori?

Francuska sociologinja Danièle Hervieu-Léger koja radi na katoličkom institutu u Parizu, svojom je studijom *La Religion pour Mémoire*¹ iz 1993. godine (engleski prijevod je svakako znakovit za nas i možda bolje dotiče poantu same knjige: *Religion as a Chain of Memory*², *Religija kao lanac sjećanja*), pobudila veliku pažnju u sociološkom svijetu. Naime, ona je, oslanjajući se na Durkheim i susljednu francusku školu i tradiciju, upozorila na problem stanja kolek-

¹ Danièle HERVIEU-LÉGER, *La Religion pour Mémoire*, Paris, 1993.

² Danièle HERVIEU-LÉGER, *Religion as a Chain of Memory*, New Brunswick – New Jersey, 2000.

tivne svijesti u suvremenom zapadnom društvu. Suvremena zapadna društva su, prema njoj, »amnezijaska društva«, društva »kratkog pamćenja«, pa onda i kratkog religijskog pamćenja. Do ovog fenomena »kratkog pamćenja« došlo je, prema njoj, zbog slabljenja dviju ključnih institucija u tradicionalnom agrarnom društvu: tradicionalne obitelji i župe. Obitelj gubi mnoge svoje funkcije, odgojne i socijalizacijske, a župa gubi svoju funkciju sabirnice kolektivne svijesti lokalne zajednice. Razlog tome je prilično jednostavan, ni obitelj, a još manje župa u urbanim sredinama više ne funkcioniraju kao zajednice. Za zajednicu u sociološkom kontaktu važna je ova afektivna dimenzija i *face to face* odnos. Iz tog razloga, drži ona, dolazi do smanjenja religioznosti. Prema njoj, dakle, do smanjenja religioznosti ne dolazi zbog uznapredovalih procesa racionalizacije kako je to držao Weber, već zbog zaborava – neuspješne religijske socijalizacije i funkcionalne diferencijacije.³

Na njenu se misao nastavlja britanska sociologinja Grace Davie koja 2000. godine u svojoj knjizi *Religion in Modern Europe. A Memory mutates*⁴ upravo polazi od teze Hervieu-Léger da je glavni problem religioznosti u suvremenoj Europi sadržan u amneziji suvremenih europskih društava. Pritom postavlja nekoliko modela za koje drži da mogu biti plodni u razumijevanju mehanizama prenošenja religijskog sjećanja u takvom amnezijaskom društvu. To su: 1) zastupničko sjećanje; 2) nesigurno sjećanje; 3) posredovano sjećanje 4) alternativno sjećanje i 5) estetsko, simbolično sjećanje.

Na kraju zaključuje da je uslijed prekida lanca sjećanja u Europi, došlo do mutacije religijskog sjećanja koja za posljedicu ima da europska religija postaje religija Europe.⁵

Za nas su, za našu raspravu, bitne dvije naznačene dimenzije religijskog sjećanja: zastupnička i estetska. Kroz *zastupničko sjećanje* reflektira se stanje onih na kojima bi bio »zadatak« da prenesu religijsko sjećanje u »zaboravnom društvu«, dakle prvenstveno na svećenicima, a onda i na praktičnim vjernicima laicima, napose vjeroučiteljicama, vjeroučiteljima. Unutar estetskog i simboličkog sjećanja važna nam je uloga liturgije jer kroz liturgiju imamo moment obreda koji je od iznimne važnosti za konstrukciju i održavanje identiteta.

Religijske institucije, gurnute na marginu europskog sjećanja, postaju žarišta alternativnog, a ne matičnog sjećanja suvremene Europe.⁶

³ Danièle HERVIEU-LÉGER, *La Religion pour Mémoire*.

⁴ Grace DAVIE, *Religion in Modern Europe. A Memory mutates*, Oxford – New York, 2000.

⁵ *Isto*.

⁶ *Isto*.

Imajući u vidu zapažanja, analize i sinteze ovih dviju autorica, za naš bi se rad moglo zaključiti da je svećenicima u suvremenoj Europi dana zadaća prenositelja zastupničkog i alternativnog (u odnosu na matično, *main stream*) sjećanja. Religijsko sjećanje u funkcionalno diferenciranom društvu ima svoju ulogu budući da spada u poklad Europe i njezin je bitni identitetetski dio. Zbog toga se od svećenika očekuje visokokvalitetna hiperestetizirana izvedba ovog, pomalo egzotičnog, pomalo mističnog kršćanskog sjećanja. Tu je onda i razumljiv pritisak na konzerviranje liturgije i to od strane skroz sekulariziranih liberalnih krugova koji u obdržavanju obreda vide dio protokola i konstrukciju europskog ili nacionalnog identiteta u kojoj, kao što rekosmo *ritual* ima iznimno važnu ulogu.⁷

Od svećenika se tu dakle očekuje da budu *zastupnici*, ali ne ni Krista ni naroda, već *sjećanja* na religioznost koja blijedi a koja je osnovna tekstura zapadne civilizacije i kulture i bez kojega je ta civilizacija i kultura sama sebi nerazumljiva i strana i prijeti joj rastakanje. S druge strane od svećenika se također očekuje da budu revni obdržavatelji onoga što propovijedaju, dakle da budu moralni, etični, neovisni o materijalnim stvarima, stručnjaci, eksperti u svom području a to je posao sa Svetim. Koristeći se tipologijom koju je iznio američki sociolog poljskog podrijetla, Zygmunt Bauman, mogli bismo reći da se od svećenika očekuju da budu predvodnici »estetske zajednice« kojoj je glavna javna funkcija održanje kulturnog naslijeđa, zabava i uгода, a ona ekskluzivno religijska plasirana je u sferu religijskog prostora i privatnosti.⁸

Druga opcija koju smo uzeli u obzir u ovome radu odnosi se na promišljanje američkog sociologa Joséa Casanove koji je sredinom devedesetih godina prošlog stoljeća, točnije u svojoj studiji *Public Religions in the Modern World*⁹ iz 1994. godine također problematizirao sociološki »neupitan« koncept sekularizacije. On naglašava da sekularizaciju valja gledati na nekoliko razina. Ona je svakako prisutna kao funkcionalna diferencijacija, odvajanje, autonomija pojedinih područja života, pa onda i religioznosti od ostalih područja života, no to ne znači da mora padati i religijsko vjerovanje i praksa. Štoviše, Casanova drži da religija još uvijek ima važnu ulogu u društvu, da je jedan od najsnažnijih pokretača osobnih i društvenih akcija, da se treba »deprivatizirati«, dakle treba postati javna i vidljiva. Iz ove Casanovine teze može se izvesti

⁷ Usp. Vlado ŠAKIĆ, Suvremeni pristupi identitetu s posebnim osvrtom na nacionalni identitet, u: Željko HOLJEVAC (ur.), *Identitet Like: Korijeni i razvitak*, I, Zagreb – Gospić, 2009., 20.

⁸ Zygmunt BAUMAN, *Community. Seeking Safety in an Insecure World*, Cambridge – Oxford – Malden, 2001.

⁹ José CASANOVA, *Public Religions in the Modern World*, Chicago, 1994.

važan zaključak za naš rad, a taj je da su (trebali bi biti!) svećenici predvodnici »etičke zajednice« u Baumanovu smislu.

Imajući u vidu prezentirani raster mogućnosti pojavljivanja svećenika u suvremenom društvu, dakle kao predvodnika *estetske* ili *etičke zajednice*, kao eksperta za stvari religioznog i prenositelja suvremenog religijskog sjećanja u funkcionalno podijeljenom svijetu u kojemu dominiraju površne veze i instrumentalni odnosi usmjereni na maksimiranje zadovoljstva, odnosno kao dionika zajednice vjernika koji u javnom prostoru dugotrajnim zalaganjem inzistirajući na neotuđivim pravima i neizbježnim odgovornostima sudjeluje u izgradnji društva, ili teološkije rečeno: u uređenju i dovršenju ovoga svijeta.

Imajući u vidu ovaj raster, možemo dati sljedeći prikaz empirijskih rezultata koji nam pokazuju u kojemu smjeru se kreće viđenje svećenika u konkretnom hrvatskom društvu danas.

1. Empirijski uvid u viđenje svećenikâ u društvu

Tablica 1. Stavovi o stanju i poslanju svećenikâ prema istraživanju Vjera i moral u Hrvatskoj¹⁰

¹⁰ Istraživanje na općoj populaciji građana Republike Hrvatske provedeno je u razdoblju od 15. studenog 1997. godine do 10. siječnja 1998. godine. Uzorkom opće populacije obuhvaćeno je punoljetno stanovništvo koje živi na prostoru Republike Hrvatske. Uzorak je konstruiran kao troetapni probabilistički. Anketirana je jedna osoba iz domaćinstva starija od 18 godina. Izbor ispitanika u domaćinstvu učinjen je metodom *latinskog kvadrata* Troldahl i Cartera, jer je ta metoda omogućila da se postigne reprezentativnost u situaciji u kojoj još nije bilo preciznih popisa stanovništva i svi parametri populacije nisu bili poznati. Planirana veličina uzorka iznosila je 1300 ispitanika. Realizirani uzorak je 1245 ispitanika. Razlozi odstupanja u realizaciji uzrokovani su nesistematskim faktorima koje je u realizaciji terenskog istraživanja nemoguće kontrolirati, no oni nisu značajnije utjecali na kvalitetu samog uzorka. Nakon realizacije uzorka, ponderiranjem uravnotežene su regije, a računski su korigirana i odstupanja ispitanika s obzirom na obrazovanje i usklađena s popisom stanovništva iz 1991. godine. Više o tome: Gordana ČRPIC – Ivan RIMAC, Pregled postotaka i aritmetičkih sredina (mean) istraživanja »Vjera i moral u Hrvatskoj«, u: *Bogoslovska smotra*, 68 (1998.) 4, 478-479.

Što se tiče uzorka studenata u Republici Hrvatskoj planirano je anketiranje 800 studenata na četiri hrvatska sveučilišta: zagrebačkom, splitskom, riječkom i osječkom. Uzete su u obzir četiri znanstvena područja: prirodoslovno-matematičko, tehničko, društveno-humanističko i biomedicinsko. Učinjeno je grupno anketiranje studenata prema njihovim studijskim grupama na samim fakultetima, uz prisutnost educiranih anketara. Prikupljene su ukupno 692 ankete, no iz tehničkih razloga, nemogućnosti anketiranja dostatnog broja studenata na pojedinim sveučilištima s obzirom na definirane grupe studija, uzorak je naknadno matematički usklađen (ponderiran) s početnim uvjetima. Istraživanje je provedeno od 15. travnja 1999. godine do 15. lipnja 1999. godine.

Što se tiče uzorka populacije hrvatskih srednjoškolaca planirani uzorak je bio 800 učenika svih srednjih škola u Hrvatskoj. Anketiranje je provedeno u periodu od 18. studenoga 1999. do 18. siječnja 2000. godine. Učinjeno je grupno anketiranje učenika prema

TVRDNJE	Opća populacija 1998.	Studentska populacija 1999.	Srednjoškolska populacija 2000.	Sveučilišni profesori i znanstvenici 2001.
1. Ne bih imao ništa protiv da moj sin bude svećenik.	65	47	37	41
2. Svećenici više vjeruju u Boga od ostalih vjernika.	31	23	32	32
3. Svećenici traže previše vjeronauka za sakramente.	26	18	29	23
4. Misa koju služi dobar svećenik vrijednija je od one koju služi loš.	52	46	33	53
5. Svećenici su za vrijeme ispovijedi blagi i strpljivi.	58	35	50	37
6. Nema razlike između onoga što svećenici propovijedaju i onoga što žive.	26	16	19	16
7. Ljudi bi više vjerovali siromašnim svećenicima.	41	37	24	47
8. Svećenici su skloniji imućnijima, nego siromašnima.	35	21	20	28
9. U svim potrebama se mogu obratiti svećeniku za pomoć i on će me razumjeti i pomoći.	46	33	44	31
10. Svećenici su obrazovaniji od ljudi koji završe druge fakultete.	36	11	12	18
11. Svećenike bi trebalo pitati za savjet u svim važnijim stvarima.	29	13	22	16
12. Svećenici imaju tajne moći.	10	2	3	2
13. Svećenicima bi se trebala dopustiti ženidba.	57	48	41	51
14. Svećenici, radi svog načina života, ne mogu razumjeti probleme običnih ljudi.	34	23	19	35
15. U samostane odlaze oni koji nisu mogli uspjeti u životu.	10	7	11	8
16. I ženama bi trebalo dopustiti da budu svećenice.	43	46	37	46

njihovim razredima i školama, u školama uz prisutnost educiranih anketara. Realizirani uzorak je 779 ispitanika. Razlozi odstupanja u realizaciji uzrokovani su nesistematskim faktorima koje je u realizaciji terenskog istraživanja nemoguće kontrolirati. U konkretnoj populaciji riječ je o veličini razreda i učenika koji su pristali dobrovoljno ispunjavati anketu. Navedena odstupanja nisu značajnije utjecali na kvalitetu samog uzorka. Uzorak je konstruiran kao *sistematski uzorak*. Broj točaka mjerenja bio je 27. Rotacija je učinjena prema kriteriju vrste škole (gimnazija, tehnička četverogodišnja, strukovna četverogodišnja, strukovna trogodišnja) i razreda, uzimajući u obzir gustoću naseljenosti.

Što se tiče uzorka populacije sveučilišnih i veleučilišnih profesora te znanstvenika u Republici Hrvatskoj za potrebe anketiranja ove specifične populacije konstruiran je *sistematski uzorak* od 500 ispitanika koji su anketirani poštanskom anketom. Od 500 poslanih anketa 482 našle su svoje adrese. Od tog broja vraćeno je ukupno 265 anketa od kojih je 261 bila valjano popunjena. To je veoma visok povrat za taj tip anketiranja (55%). U javnomjenskim istraživanjima povrat se kreće oko 30%. Parametri populacije provjereni su nakon unosa podataka i ustanovljeno je da su sve relevantne kategorije unutar dozvoljene tolerancije te da nije potrebno dodatno matematičko usklađivanje uzorka. Istraživanje je provedeno tijekom lipnja i srpnja 2001. godine.

Na osnovnoj deskriptivnoj razini vidimo da u Hrvatskoj postoji pozitivna klima za svećenička zvanja.¹¹ Oko 2/3 opće populacije, preko 40% studenata i sveučilišnih profesora i znanstvenika izjavljuje da ne bi imali ništa protiv da njihovo dijete odabere duhovni poziv. Nešto je niži postotak srednjoškolaca, no to je populacija koja je i relativno najudaljenija od razmišljanja o potomstvu. Na pitanje koje problematizira odlazak u samostane, kao simbol odabira duhovnog poziva, velika većina ispitanika daje pozitivan odgovor, odnosno ne drže da je odabir duhovnog zvanja nešto što se odabire iz pozicije gubitnika ili kao bijeg iz svijeta. Iz toga se daje zaključiti da postoji realna pozitivna atmosfera za duhovna zvanja u društvu.¹² Za našu je raspravu važno upozoriti na rezultat koji nam ukazuje da značajan dio populacije drži kako je »misa koju služi dobar svećenik vrijednija od one koju služi loš«. Preko 50% građana opće populacije i sveučilišnih profesora drži da je to tako, a i značajan postotak ostale dvije propitivane populacije. Ovaj nam rezultat govori kako ispitanici drže da je ova estetska dimenzija liturgije bitna i da je treba ozbiljno uzeti u obzir. Drugi bitan moment na koji ovdje valja ukazati jest diskrepancija između propovijedanja i življenja vjere od strane svećenika. Većina svih propitvanih populacija drži da tu postoji značajna razlika. Ta se razlika može iščitavati dvojako: s jedne strane kroz realno odstupanje svećenika na egzistencijalnoj razini od proklamiranog nauka te s druge strane kao visoko postavljanje zahtjeva za svećenike iz kojih se onda očitava upravo ova visoka razina njihove neostvarenosti. O tom ćemo fenomenu još promišljati jer držimo da je on ključan za razumijevanje stanja i perspektiva svećenika. Kada se propituje stanje svećenika u društvu, onda je jedna od nezaobilaznih tema pitanja celibata i ređenja žena. Bez namjere da se ulazi u ova pitanja s dogmatske i eklezijalne strane, ne mogu ih se mimoći sa sociološke strane, jer ona jesu društveno relevantna. Kao što vidimo, oko pola populacije drži da bi svećenicima trebalo dopustiti ženidbu, nešto manje podržava ređenje žena. U dodatnim analizama dolazimo do uvida da se za ukidanje celibata i ređenje žena zalažu više oni koji su distanciraniji od Crkve, dok su praktični vjernici u tom smislu konzervativniji, odnosno oni značajno rjeđe drže da bi se svećenicima trebala dopustiti ženidba i da bi tre-

¹¹ Osnova za ovakvu pretpostavku jest činjenica da je sustav vrijednosti relativno inertna tvorevina i ne mijenja se bitno ukoliko nema značajnijih društvenih poremećaja koje bi utjecale na određene vrijednosti. U Hrvatskoj, unazad deset godina takvih nije bilo u sferi religioznosti, kako to potvrđuju različita istraživanja provedena u tom periodu.

¹² Do istog zaključka došlo se već u ranijem članku analizirajući samo opću populaciju Hrvata. Usp. Gordan ČRPIĆ – Stjepan KUŠAR – Nikola KUZMIČIĆ, Aspekti viđenja katoličkih svećenika iz perspektive građana Hrvatske, u: *Bogoslovska smotra*, 69 (1999.) 4, 493-517.

balo dopustiti ređenje žena.¹³ Do istih zaključaka dolazi i Cifrić u istraživanju provedenom na uzorku populacije građana Hrvatske 2004. godine.¹⁴ Ovdje nećemo, kao što smo rekli, ulaziti u dogmatska i eklezijalna iščitavanja ovih pitanja iako su ona itekako relevantna, intrigantna i važna za život Crkve. Tek želimo upozoriti na njihovu društvenu relevantnost u kojoj su eklezijologija i dogmatika potpuno irelevantni. Ovdje, u kontekstu našega rada želimo samo svratiti pozornost na činjenicu da je ovo pitanje postalo nekako središnje javno pitanje. Nekada, u crkvenoj starini relevantna javna pitanja, pitanja o kojima se živo raspravljalo bila su pitanja naravi Kristove, trinitarna i kristološka pitanja. Danas su ova pitanja društveno irelevantna. No društveno je svakako relevantno pitanje moći. Na to upozorava i Cifrićevo iščitavanje svećenika i Crkve u društvu. Njega zanima percepcija »sekularne (javne) uloge svećenika«¹⁵ pod kojom misli na viđenje svećenika kao ministra u vladi, rektora sveučilišta, aktivnog u politici...¹⁶ S druge strane zanima ga percepcija financiranja Crkve, percepcija ređenja žena i ukidanja obvezatnog celibata za svećenike. Držimo da je ovakav pristup fenomenu svećenika u društvu redukcionistički, nedostatan da bi se sam fenomen iznio na vidjelo. Uzima u obzir poglavito strukturu moći i reducira ulogu Crkve i svećenika u društvu na razinu odnosa moći i utjecaja na društvo. Analiza moći sociološki je relevantna, no nije jedina i držimo da je pogrešno sociologiju reducirati na tu dimenziju iščitavanja društvenih odnosa, posebno u domeni sociologije religije, jer religijski je život mnogo bogatiji od njegovih manifestacija moći. Osim toga, barem u kontekstu zapadne, kršćanske religioznosti, kad god se Crkva vezivala uz strukture moći i kad se pouzdavala u moćne veze s državama, u pravilu je gubila, ako ništa drugo a ono na svom poslanju i identitetu.¹⁷ No nakon svakog takva posrtaja Crkva se vraćala u život i to ne na krilima moćnih saveznika, već upravo na dimenzijama religioznosti koje su vezane uz ono sâmo religiozno i u kojemu ovaj politički moment moći ima drugorazrednu, gotovo irelevantnu ulogu.

No svakako je važna i ova percepcija javnosti, jer ona bitno utječe na dinamiku i mogućnosti rada pojedinih institucija, konkretno Crkve. Zbog toga ćemo, u ovome radu, dati prikaz viđenja djelovanja Crkve u društvu prema

¹³ Usp. *Isto*, 512-513.

¹⁴ Usp. Ivan CIFRIĆ, Svećenici, Crkva i društvo: moguće promjene. Javna uloga svećenika i odnosi između vjerskih zajednica, u: *Sociologija sela*, 43 (2005.) 2, 453-454.

¹⁵ *Isto*, 447.

¹⁶ Usp. *Isto*. 448.

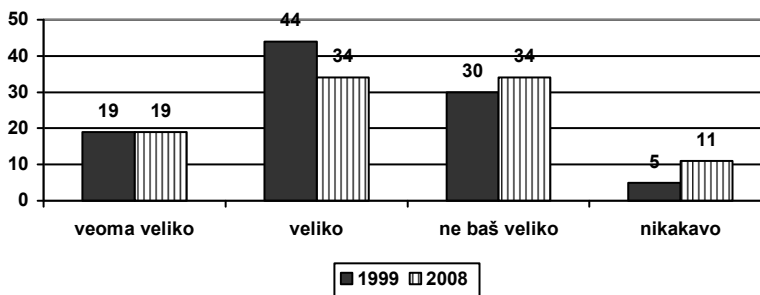
¹⁷ O tome je dosta pisao Željko Mardešić u svojim mnogobrojnim spisima. Ovdje navodimo njegovu posljednju knjigu, izdanu posthumno: Željko MARDEŠIĆ, *Rascjep u svetome*, Zagreb, 2007.

istraživanju *European Values Study* koje je u Hrvatskoj prvi put provedeno 1999. godine te ponovljeno 2008. godine.

Tablica 2: Adekvatnost odgovora Crkve¹⁸ na pojedina pitanja prema Europskom istraživanju vrjednota¹⁹:

	1999.	2008.
Moralni problemi i potrebe pojedinca	51,7	38,2
Problemi obiteljskog života	50,5	35,5
Duhovne potrebe ljudi	78,6	69,1
Socijalni problemi u zemlji	36,8	25,9

Grafikon 1: Povjerenje u Crkvu²⁰

Iz priložene tablice 2 i grafikona 1 vidimo da je u Hrvatskoj došlo do pada povjerenja Hrvata u Crkvu kao instituciju u proteklih desetak godina te je došlo do pada povjerenja u adekvatnost odgovora koje Crkva daje na moralnom, obiteljskom i socijalnom području, pa i na ekskluzivno religij-

¹⁸ U izvornom upitniku pita se o »Crkvama«, jer je riječ o međunarodnom projektu u kojemu se propituje sustav vrijednosti i religioznost u preko 40 europskih država, pa ima smisla pitati o »Crkvama«. U Hrvatskoj, sva istraživanja pokazuju da, ako se posebno ne naznači, kad se govori o Crkvi misli se na Katoličku crkvu.

¹⁹ Usp. Gordan ČRPIĆ – Siniša ZRINŠČAK, Dinamičnost u stabilnosti: religioznost u Hrvatskoj 1999. i 2008. godine, u: *Društvena istraživanja*, 19 (2010.) 1-2, 3-27. Također usp. Ivan RIMAC, Komparativni pregled odgovora na pitanja u anketi Europskog istraživanja vrednota 1999. i 2008., u: *Bogoslovska smotra*, 80 (2010.) 2, 425-525.

²⁰ Usp. Gordan ČRPIĆ – Siniša ZRINŠČAK, Dinamičnost u stabilnosti: religioznost u Hrvatskoj 1999. i 2008. godine, u: *Društvena istraživanja*, 19 (2010.) 1-2, 3-27. Također usp. Josip BALOBAN – Gordan ČRPIĆ, Werte als Wegmarken an den Wegen in die Zukunft, u: Helmut RENÖCKL – Stjepan BALOBAN (ur.), *Jetzt die Zukunft gestalten! Sozialethische Perspektiven*, Wien – Würzburg, 2010., 159-196.

skom.²¹ Kada govorimo o padu povjerenja u Crkvu kao instituciju, onda tu valja upozoriti na činjenicu da je to u skladu s općom erozijom povjerenja u institucije u Hrvatskoj. Crkva i dalje biva institucija od najvećeg povjerenja građana Republike Hrvatske, no ipak je evidentno da i ona gubi kredibilitet kod značajnog dijela populacije.²² Za našu je analizu važan rezultat koji govori da snažno pada povjerenje u adekvatnost odgovora koje daje Crkva na određena životna pitanja koja ulaze u sferu »javne uloge Crkve«. Dakle u sferu društvene prepoznatljivosti Crkve kao institucije koja nije samo ekskluzivno »religijski servis«, već je kadra preuzimati odgovornost i aktivno sudjelovati u kreiranju života društva u sferi obiteljskog života, morala i socijalnih pitanja. Za naš je rad ovaj nalaz bitan budući da upravo u ovoj dimenziji vidimo mogućnost za razvoj suvremene uloge svećenika u zajednici. Dakle, svećenika ne kao estete, arhivara, već kao onoga koji promovira kršćanske vrijednosti u društvu i oblikuje zajednicu koja je kadra biti aktivnim čimbenikom društvenog života.

Tu se sada postavlja pitanje očekuje li društvo takvo nešto? Očekuje li uključivanje svećenika u javni život društva? Prema dostupnim istraživanjima, moglo bi se reći da postoji velik prostor za javno djelovanje Crkve, a onda naravno napose i svećenika u društvu. Prostor je sužen u sferi konkretne politike, gdje ljudi, praktični vjernici ali i oni koji nisu vjernici, ne očekuju i ne žele aktivno uključivanje Crkve i klerika. To uostalom i sugeriraju relevantni crkveni dokumenti: *Zakonik kanonskog prava* i dokumenti Drugog vatikanskog koncila²³.

Kada govorimo o slici svećenikâ danas, dodatno svjetlo na tu sliku daju nam rezultati istraživanja Supsidijarnost u hrvatskom društvu koji su preliminarno promovirani u javnosti na simpoziju održanom 17. lipnja 2010. godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Tu se prvi put direktno pitalo o povjerenju u pojedine instancije unutar Crkve kao i o viđenju uloge svećenika u Crkvi na raznim razinama njezina života.

²¹ Riječ je o statistički značajnom padu koji se može pokazati i objektivnim statističkim izračunima: Moralni problemi: $\chi^2 = 61,137$; $df=2$; $p < 0.01$; Obiteljski život: $\chi^2 = 67,905$; $df=2$; $p < 0.01$; Duhovne potrebe: $\chi^2 = 44,626$; $df=2$; $p < 0.01$; Socijalni problemi: $\chi^2 = 49,389$; $df=2$; $p < 0.01$.

²² Usp. Josip BALOBAN – Gordan ČRPIĆ, *Werte als Wegmarken an den Wegen in die Zukunft*, 159-196.

²³ Usp. *Zakonik kanonskog prava*, Zagreb, 1996. i DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti*, Zagreb, ⁴1986.

Tablica 3: Povjerenje u crkvene institucije prema istraživanju Supsidijarnost u hrvatskom društvu (samo katolici)²⁴

Imam povjerenja u:	Uopće ne	Malo	Dosta	Mnogo	Ne mogu procijeniti
Svoju (nad)biskupiju	6	24	43	18	9
Svog (nad)biskupa	6	23	43	18	10
Svoju župu	5	22	43	23	7
Svoga župnika/ svećenika čiju misu posjećujem	7	22	39	26	6
Druge župljane koji idu na misu koju i Vi posjećujete	6	26	44	13	10

Kada pitanje povjerenja konkretiziramo i fokusiramo na pojedine instance unutar Crkve, vidimo da vjernici (u ovom kontekstu podaci su selektirani tako da su u obradu ušli samo oni koji se deklariraju katolicima jer su nam oni u ovom kontekstu zanimljivi) pokazuju relativno visoko povjerenje u razne crkvene instance, a najviše povjerenja pokazuju u župnike. Razlog tome vjerojatno je taj da župnici i jesu ona instancija u Crkvi s kojom vjernici najčešće dolaze u kontakt i uspostavljaju kontakte iz kojih se može razvijati povjerenje.

Tablica 4: Preuzimanje odgovornosti u Crkvi prema istraživanju Supsidijarnost u hrvatskom društvu (samo katolici)

Odgovornost unutar Crkve za... trebao bi preuzeti:	biskup	župnik	vjernici laici	netko drugi	ne mogu procijeniti
Vjerski život župe	8	77	8	1	7
Rad s mladima	3	77	11	4	6
Caritas u župi	10	50	27	4	9
Gradnju crkve	29	32	20	9	11

²⁴ Istraživanje je provedeno tijekom prosinca 2009. godine na nacionalnom reprezentativnom uzorku usmenom anketom. Realiziranim je uzorkom obuhvaćeno 1000 građana. Istraživanje je provedeno u organizaciji Katoličkog bogoslovnog fakulteta sveučilišta u Zagrebu i Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar, kao rezultat suradnje na dvama znanstvenim projektima: »Supsidijarnost u hrvatskom društvu« koji vodi prof. dr. sc. Stjepan Baloban s Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu te projektu »Društveni stavovi i međugrupni odnosi u hrvatskom društvu« koji vodi dr. sc. Renata Franc, viša znanstvena suradnica u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar.

Odgovornost unutar Crkve za... trebao bi preuzeti:	biskup	župnik	vjernici laici	netko drugi	ne mogu procijeniti
Financiranje župe	29	23	27	10	11
Financijske poslove u župi	15	51	11	10	13
Odnos Crkve i društva	31	38	13	6	12

I ovaj nam rezultat govori da vjernici placet za preuzimanje odgovornosti u Crkvi za obavljanje različitih službi poglavito daju župnicima. Sami sebe vide bitnim u gradnji crkava i odnosu Crkve i društva, no nedvojbeno su župnici ti adresati na koje se vjernici najčešće oslanjaju kao nositelje izgradnje župske zajednice, a onda i Crkve.

Inače je 2000. godine provedeno pod vodstvom Paula M. Zulehnera međunarodno istraživanje *Priester 2000.* u kojemu su obrađeni rezultati analize odgovora svećenika na anketu koja je problematizirala mnogobrojne aspekte života svećenika u suvremenom društvu. Istraživanje je obuhvatilo i svećenike iz Hrvatske, Zagrebačke nadbiskupije i tadašnje Đakovačke i srijemske biskupije. Šteta je da u Hrvatskoj nisu obrađeni podatci te vrijedne studije, no objavljena je studija Paula M. Zulehnera i Anne Hennesperger »*Hode i ne more se*« (Iz 40,31). *Svećenici u današnjoj kulturi. Rezultati studije 'Svećenici 2000.'* gdje autori luče četiri tipa svećenika na osnovu dobivenih empirijskih rezultata: 1) izvanvremenski klerik; 2) čovjek Božji otvoren suvremenosti; 3) čovjek Crkve blizak suvremenosti; 4) suvremeni voditelj zajednice.²⁵ Istraživanja koja smo prezentirali i rezultati na koje upućuju provedena istraživanja pokazuju da se u teologiji propituje uloga svećenika u suvremenom društvu. Na ovoj razni još nema nekog jednoznačnog modela koji bi bismo mogli ponuditi kao rješenje za model svećenika 21. stoljeća. Svakako, bitni elementi za promišljanje toga modela su: zajednica, duhovnost i eklezijalna opcija Crkve. O tome ćemo pokušati nešto reći u zadnjem dijelu našeg rada.

Zaključno promišljanje

U ovome radu pokušali smo dati neke orise stanja i perspektiva svećenikâ u suvremenom hrvatskom društvu, polazeći od socioloških datosti i varirajući pritom nekoliko mogućih kutova gledanja i modela koji nam mogu dati različite slike istih rezultata, odnosno različite perspektive razvoja uloge i poslanja

²⁵ Usp. Paul M. ZULEHNER – Anna HENNESPERGER, »*Hode i ne more se*« (Iz 40,31). *Svećenici u današnjoj kulturi. Rezultati studije 'Svećenici 2000.'* (Priester 2000), Zagreb – Đakovo, 2001.

svećenikâ u društvu. Uglavnom smo se oslonili na dva paradigmatiska smjera razvoja. Prvi smjer ide od činjenice smanjenja, umanjenja uloge i značenja svećenikâ i kršćanstva u suvremenim europskim društvima u koje svakako spada i hrvatsko društvo sa svim specifičnostima. Razvoj prema toj perspektivi vodi do pada religioznosti, sekularizacije, »zaborava« religioznosti i onda konzekventno do potrebe za redefiniranjem uloge svećenika i Crkve u društvu u smjeru održavanja identiteta, kulturnog dobra, kulturne baštine. Drugi smjer polazi od imanentnosti religioznosti u suvremenom europskom društvu u kojemu kršćanstvo ima šansu ponuditi život, oslobođenje, spasenje, a svećenici sa svojom specifičnom vjerničkom službom tu imaju svoje imanentno eklezijsko poslanje.

U prvom slučaju svećenika se postavlja izvan konteksta vjernika i zajednice kao svojevrsnog »čuvara Saveza« s visokim kriterijima, zahtjevima prema svećeniku. Ukoliko napravimo ekstenziju ovakvoga razvoja svećenikâ u društvu, a za koji ima dovoljno razloga da se ozbiljno uzme u obzir budući da postoji snažan strukturalni pritisak da se Crkva orijentira u tome smjeru, onda možemo očekivati daljnji razvoj Crkve kao »estetske zajednice«, da se poslužimo ovim Baumanovim pojmom jer on prilično dobro pogađa ono što želimo naznačiti. Dakle zajednice koja će opstajati u društvu zahvaljujući potrebi društva za estetizacijom, teatralizacijom i arhiviranjem svega postojećega, pa onda i religioznoga. Svećenici se u tom kontekstu trebaju kao »savršeni« profesionalci koji suvereno operiraju sa svetim od čijega »znanja« cijela zajednica ima koristi, kao što ima koristi od inženjera elektrotehnike koji operira s elektromagnetskim. Od oba stručnjaka očekuje se poznavanje materije i savršena izvedba. U tom kontekstu valja očekivati jačanje formalizma i prava. Opći je trend u suvremenim zapadnim društvima da se u nedostatku ideala, bijegu od metafizike, zaboravu religije, nemogućnosti utemeljenja zajednice, cjelokupni život pokušava urediti protokolima, politički korektnim govorom i, u krajnjoj instanciji, pravom. I to od ljudskih prava i održanja političkog sustava, pa do proizvodnje punjača za mobitele kao jednog bizarnog pokazatelja sveprisutne standardizacije i pravne kodifikacije. Istina, pravедnost, ljubav, sloboda, pa i sam čovjek i ljudska zajednica u tom su kontekstu irelevantni i nevidljivi ukoliko se ne daju iščitati u teksturi kodificiranog i uređenog sustava. Jedan od podsustava u tom sustavu je i religioznost. Intimno je ona pridržana svakome pojedinom čovjeku kao »privatna stvar«, no javno ona je stvar protokola, hipestetizirane liturgije u kojoj je primjerenije pretpostaviti kulturnog, politički korektnog ateista ili agnostika, nego pavlovski, proročki nastrojenog vjernika. Svećenik tu biva predstavnik mističnog događanja u crkvi koja biva razumlji-

va samo uskom krugu stručnjaka. Svima ostalima sve ostaje nedohvatljivo, od apstraktnog slikarstva, raspela koja straše svojom alternativnom duhovnošću, pred kojima se nije moguće moliti Bogu koji se objavljuje u osobi Isusa Krista, preko muzike koja, ukoliko kuša biti nešansona, izvode solisti i zborovi poput koncerata, pa do teološki sofisticiranih propovijedi koje opet razumije jedino uski sloj stručnjaka. Ostali ostaju fascinirani mistikom događanja i doživljavanja i povlače se u privatnu pobožnost na javnom skupu. Alternativa ovoj visokoj estetici, jednako tako estetska je banalizacija i kičeraž. Od potpunog nepoštivanja sakralnog prostora, nepodnošljive ružnoće plastičnih kipića, pa do muzike koja u svojoj pop duhovnosti ima više obilježja sakrilegija, posvjetovljenja sakralnog prostora, no posvećenja liturgijskog prostora. Propovijedi u kojima nema teologije već se u najboljem slučaju zadržava na moraliziranju.

Ovo dakako nije alternativa, već druga strana iste medalje. Strukturalni pritisak koji ide ka estetizaciji sakralnog života može poprimiti više ili niže forme, ali ostaje to što je primarno bio, neka vrsta sakralnog kazališta, sakralnog muzeja, kulturnog spomenika, uslužnog servisa poglavito obreda prijelaza, ali i drugih obreda. Svakako, i ova se strana strukturalnog pritiska može iščitavati pozitivno kako čini Tanjić u slučaju Crkve kao »uslužne organizacije«²⁶. U biti sama forma nije ovdje odlučujuća. Estetika i forma imaju svoju vrijednost i to posebno u povijesti Crkve. Do problema dolazi kada sama forma pretendira biti sadržajem a ne tek mogućnošću izricanja sadržaja.

Druga opcija koju smo mi ovdje varirali, jest opcija u kojoj svećenik biva dio žive zajednice. Tu se pojavljuje nekoliko bitnih momenata koje valja imati na umu. Prije svega, valja imati na umu da se cjelokupna sociološka misao, jednim svojim značajnim dijelom, može iščitati kao »traganje za zajednicom« u suvremenom svijetu, od Tënniesa i Durkheima, pa do Habermasa i Giddensa ili spomenutih Danièle Hervieu-Léger i Grace Davie. Problem »zaborava religijskog« u suvremenom društvu, oslanjajući se upravo na spomenute autorice, možemo vezati uz slabljenje dviju bitnih institucija u promicanju religioznosti: obitelji i župe. Postavlja se pitanje možemo li učiniti napor da se ove dvije institucije reafirmiraju? Da zadobiju svoje mjesto osnovnih jedinica društva i kolektora kolektivne memorije zajednice u suvremenom, urbaniziranom društvu? Ukoliko župu gledamo kao administrativno središte sa župnikom kao glavnim administratorom koji obavlja propisanu službu, onda je gotovo sigurno da župa neće biti zajednica u ovome smislu, već će se razvijati u smjeru biroa, ili estetske zajednice. A onda je naravno u tom smjeru očekivati

²⁶ Usp. Željko TANJIĆ, *Teologija pred izazovima sadašnjeg trenutka*, Zagreb, 2009. 141.

i razvoj svećeničke službe, jer svaka se služba i duhovnost, pa tako i svećenička razvija iz neke referentne zajednice. Smisleno je zapitati se koja je to danas referentna zajednica iz koje se razvija suvremena svećenička duhovnost? Svakako, inicijalno to je obitelj, ali na duže staze stvar baš i nije tako razvidna i samorazumljiva. Relativno je jasna za redovničke zajednice, no za dijecezanske svećenike odgovor nije samorazumljiv. Je li to župska zajednica? Malo je vjerojatno. Pitanje je bi li to mogla biti? Odnosno, konkretnije, bi li to mogla možda biti liturgijska zajednica?²⁷ Može li se ozbiljno uzeti u obzir konstituiranje obitelji kao »kućne Crkve«, kako to poziva Drugi vatikanski koncil i kasnije papa Ivan Pavao II.²⁸ Kod nas se često operira pojmom »zajednica«. Zajednica se pretpostavlja, ali realno ona ne egzistira, barem ne na razini župe na kojoj se apriorno postulira. Jedan korak ka reafirmiranju župe kao zajednice može biti afirmacija liturgijske zajednice kao realne zajednice unutar koje se može graditi zajedništvo. Iz dosadašnjeg izlaganja evidentno je da je ključni pojam o kojemu ovisi razvoj i perspektiva svećenika u suvremenoj Europi, a onda i Hrvatskoj, pojam »zajednice«. Hoćemo li uspjeti i kakvu ćemo uspjeti konstituirati crkvenu zajednicu, o tome ovisi kakve ćemo svećenike trebati i imati, s kakvom duhovnošću, s kakvom osnovnom orijentacijom. Svakako veliko područje razvoja kršćanske zajednice, pa onda i poslanja svećenika leži u razvoju socijalnog nauka i socijalnog djelovanja Crkve, u onome što Casanova vidi kao deprivatizaciju religije, odnosno javno življenje svoje vjere kao djelovanja za druge. Problem zajednice tu svakako ostaje ključni problem i to iz više razloga. To je tema zasebne studije. Ovdje tek valja napomenuti osnovnu dilemu vezanu uz zajednicu i strukturu. Svaka zajednica na određenoj se razini strukturira, poprima nužne hijerarhijske forme ili se rasplinjuje, od obitelji kao osnovne strukture, pa do države ili Crkve, u našem konkretnom slučaju. Problem nastaje kada se institucije »petrificiraju«, kad same sebi postanu svrha, kad postaju nesposobne nositi osnovni sadržaj zbog kojeg su nastale. Kada dolazi do takvih zastranjenja forme, dolazi do re-forme, do obnove institucija koje ponovno postaju kadre formativno nositi svoje osnovno poslanje. U povijesti Crkve imamo mnoštvo obnova crkvenog života, više ili manje uspješnih. No to je trajni proces koji je očito imanentan čovjeku kao biću. U pozadini pitanja o

²⁷ O mogućnosti i potrebi reafirmacije, većeg oslanjanja na liturgijsku zajednicu i na obitelj, već smo prethodno raspravljali. Usp. GORDAN ČRPIĆ – DAMIR MRAVUNAC – ŽELJKO TANJIĆ, Supsidijarnost – širenje prostora slobode u društvu, u: *Bogoslovska smotra*, 1 (2009.) 79, 91-111.

²⁸ Usp. IVAN PAVAO II., *Evangelium vitae. Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života* (25. III. 1995.), Zagreb, 1995., br. 92.; DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.), br. 11, u: *Dokumenti*, Zagreb, 1993.

svećeniku u budućnosti je uz ostalo, držimo svakako i pitanje ekleziologije: od koje ideje Crkve polazimo? I imamo li je uopće? Bi li se mogla naznačiti neka eklezijalna opcija Crkve u Hrvatskoj? Naravno, ne deklarativna, već upravo egzistencijalna, jer kršćanstvo se događa ili ne događa upravo na ovoj razini življenja svakodnevnoga života. Koja je uloga »kućne Crkve« i računa li se uopće s njom? To su neka pitanja na koje ni sociologija ni sociolog ne mogu odgovoriti, no mogu ih postaviti, jer držimo da u odgovaranju na njih leži razumijevanje uloge i poslanja svećenika u suvremenom hrvatskom društvu.

Na razini sociološkog iščitavanja dade se ocrtati barem dvostruki mogući razvoj svećeničke službe u suvremenoj Europi. Jedan koji će biti pod većim utjecajem društvenih potreba, strukturalnih pritisaka i trendova, što konkretno znači povećanje uloge estetskog, ekspertnog, formalnog. I drugi smjer koji će ići ka većem utjecaju bazičnih zajednica, poglavito obitelji, kućne Crkve i liturgijske zajednice koje će naglašavati ovo ekspresivno, etičko vezano uz zajednicu sa svim problemima i poteškoćama koje zajednica kao ljudska ustanova nosi sa sobom.

Summary

SOME THOUGHTS ABOUT THE STATE AND PERSPECTIVE OF PRIESTS IN SOCIETY

Gordan ČRPIĆ

Centre for Promotion of the Social Teaching of the Church
Heinzlova 5, HR – 10 000 Zagreb
gordan.crpic@zg.t-com.hr

The article is entitled »Some Thoughts about the State and Perspective of Priests in Society.« The author decided on this title because it is not possible in such a small paper to present the entire problem relating to this topic. In his analysis he starts with some theoretical models based on the presumption that the state of the priest in contemporary Croatian society cannot be observed in isolation of the entire trend present in Western society which influence the situation in Croatian society in various ways. The author bases his analysis on the works of Daniele Hervieu-Léger, Grace Davie, José Casanova and Zygmunt Bauman. In particular he apostrophises that Western societies experienced a break in the »memory chain«, which disenabled adequate religious socialisation. In that context, priests are delegates – contemporary archivists – of religious memory who through hyper-esthetical liturgy and strictly preserved moral

standards, as experts in religious preservation of the faith in a secularised society, not only keep a religious and moral postulate but require an expert religious service of this kind. The second view leans on Casanova's idea of the »de-privatisation« of religion – that is, of the fact that religion and in particular Christianity, is one of the strongest social drivers and that it cannot remain in the sphere of privacy and esthetical. This opens a huge perspective on the activities and presence of the Church – of priests and laity in the social sphere. In that context, priests are not exclusively experts isolated from the faithful but are part of the faithful – part of »God's people« who act jointly in society, particularly in times of need. Naturally, the Liturgy has a vital role in this game in addition to its function of being inspirational for action and not just to archive memories.

Key words: *priests, community, memory, family, liturgy.*